

SENED - I İTTİFAK VE TÜRK DEMOKRASI TARİHİNDEKİ YERİ

Rifat ÖNSOY*

Sened-i İttifak'ın mimarı olan Bayraktar Mustafa Paşa, 1765 yılında Hotin'de, bir yeniçerinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Kendisi muhtemelen 1787 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşlarında bölüğünün bayrağını taşıdığı veya Rumeli ayanlarından Tirsinikli Oğlu İsmail Ağa'nın askerine bayraktarlık yaptığı için "Bayraktar" veya "Alemdar" ünvanını almıştır⁽¹⁾. Alemdar Mustafa Paşa ziraat ve ticaretle uğraşarak önemli sermaye sahibi olduğu gibi, çeşitli savaşlardaki başarıları ile de büyük bir ün kazanmıştır. Hizmetinde bulunduğu Rusçuk Ayanı Tirsinikli Oğlu İsmail Ağa'nın 1806'daki ölümünden sonra Rusçuk ayanı olmuştur. Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki yararlılıkları dolayısıyla kendisine vezirlik rütbesi ile Silistre Valiliği ve Tuna Seraskerliği payesi verilmiştir (1807)⁽²⁾.

Bu sırada İstanbul'da Kabakçı Mustafa adında birisinin çıkardığı isyan sonunda III. Selim tahttan indirilerek yerine IV. Mustafa çıkarılmıştı. Nizam-ı Cedit Ocağı kaldırıldığı gibi, reform taraftarı olan kişiler öldürülmüş veya sürgüne gönderilmiştir. Bu ayaklanma cephede savaşan orduya da sirayet edince Sadrazam istifa ederek diğer Nizam-ı Ceditçilerle birlikte Rusçuk'da Alemdar'a sığındı. Sürgündeki Nizam-ı Ceditçiler Alemdar'ın da dahil olduğu gizli bir cemiyet kurdular. Osmanlı tarihinin ilk gizli cemiyetlerinden birisi olan bu cemiyetin mensuplarına "Rusçuk Yaranı" denilmiştir⁽³⁾.

Rusçuk Yaranı arasında Mustafa Refik, Abdullah Ramiz, Mehmed Tahsin ve Mehmed Emin Behiç gibi Nizam-ı Cedit uygulamasında görev almış çeşitli kişiler bulunmaktaydı⁽⁴⁾. Bunlardan Ramiz Efendi Alemdar Mustafa Paşa'nın yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Kendisi devlet yönetiminde köklü değişikliklerin şart olduğundan bahisle, III. Selim'in başlattığı reformlara devam edilmesi zarureti telkin ederken, Alemdar'ın hemşehrisi Behiç Efendi de meşhur hitâbet ve ikna

* Prof.Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

(1) İslam Ansiklopedisi, 8. Cilt, s. 720 vd.

(2) Aynı yer.

(3) İ. Hakkı Uzunçarşılı, Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail Yıldızoğlu Süleyman ve Alemdar Mustafa Paşa, İst. 1942, s. 82; E. Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, V. Cilt, 3. Baskı, Ank. 1970, s. 88.

(4) İ. Hakkı Uzunçarşılı, aynı eser, s. 82.

kaabiliyetiyle, onun devlet idaresi hakkındaki görüş ve düşüncesinin değişmesinde etkili olmuştur⁽⁵⁾. Başka bir ifade ile Rusçuk Yararı, III. Selim ve Nizam-ı Cedid'i kurtarabilmek amacıyla güçlü Vezir Alemdar'dan yararlanmak istemiştir. Bu girişim, Alemdar'ın zayıf İstanbul hükümetini ele geçirmek için fırsat beklediği bir zamana rastlamıştır. Aslında Alemdar Nizam-ı Cedidçilere ters düşen bir kişi değildi. Kendisi okumayazma dahi bilmemesine rağmen, özellikle Rusya ve Avusturya'ya karşı yapılan savaşlarda uğranılan mağlubiyetler neticesinde, köklü reformlara ihtiyaç olduğuna inanmış ve bu bakımdan da III. Selim reformlarının ateşli bir taraftarı olmuştu⁽⁶⁾.

Kendisini yeteri kadar kuvvetli hisseden Alemdar, bir taraftan yenilikçi Padişah III. Selim'i kurtarmak, diğer taraftan da hükümeti ele geçirmek amacıyla İstanbul'a yürüdü. Hareket başarıyla neticelendi. Fakat III. Selim'i kurtaramadı. Alemdar, Şehzade Mahmud'u tahta çıkardı, kendisi de Sadrazam oldu. Böylece reform ve reformcular kurtarıldı. Alemdar Mustafa Paşa'nın dört aya yaklaşan sadaretinin ilk günleri III. Selim'i öldürenlerin ve ona karşı olanların cezalandırılmasıyla geçti⁽⁷⁾. Kendisi İstanbul'daki durumu ve devlet işlerini bilmediği için, etrafındaki Rusçuk Yararı ne dediyse onu yaptı. Rusçuk Yararı, bu arada III. Selim'in katliyle ilgisi olmayan fakat kendilerine karşı olan muhaliflerini de temizletmeğe muvaffak oldu. Bu temizlik hareketinden sonra İmparatorluk içinde birliği kurmak, merkezin otoritesini iade etmek ve yeni bir ordunun kurulmasını sağlamak amacıyla yüksek devlet memurlarıyla, ileri gelen eşraf ve ayanı İstanbul'da bir toplantıya, Meşveret-i Ammeye çağırdı⁽⁸⁾. Toplantıyı bir nutukla açan Alemdar, İmparatorluğun iç ve dış sorunları ile yeniçeri ocağının karşı karşıya bulunduğu meseleler ve bunların çözümü üzerinde durdu. Neticede katılanların iştirakiyle tarihimizde Sened-i İttifak olarak bilinen bir belge imzalandı (7 Ekim 1808)⁽⁹⁾.

Sened-i İttifak bir giriş ve yedi bölümden oluşmuştur. Giriş kısmında merkezde devlet ileri gelenleriyle taşra ayanları arasındaki ayrılık ve mücadele yüzünden İmparatorluğun yıkılma noktasına geldiği belirtilerek, bu senetle devletin kalkınması için gereken şartların tesbit olunduğu belirtilmiştir. Senette yer alan yedi bölüm özetle şöyledir⁽¹⁰⁾:

(5) Aynı eser., s. 83.

(6) Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. M. Kıratlı, Ank. 1970, s. 76 vd.

(7) İ. Hakkı Uzunçarşılı, aynı eser, s. 138.

(8) Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu," Belleten, 28. Cilt, 109-112, Sayı (1964), s. 606.

(9) Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, 2. Cilt, Çev. M. Harmancı, İstanbul 1938, s. 27.

(10) H. İnalçık, aynı mak., s. 605; Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, s. 121 vd.

1. Padişahın kendisinin ve egemenliğinin dokunulmazlığı hepimizin taahhüdü ve kefaleti altındadır. Vezirler, bürokrasi, ulemâ, ocaklılar veya ayanlar tarafından ona karşı bir ihanet veya itaatsizlik olursa, buna kalkışanları hep birlikte bastırmağa çalışacağız. Bu karara katılmayanları, ona katılmağa zorlayacağız. Hayatta oldukça kendimiz, olmadıkça evlâd ve torunlarımız saltanatın korunması ve bozulmasının önlenmesi sorumluluğunu üzerimize alıyoruz.

2. Kendimizin ve hanedanlarımızın yaşaması,devletin yaşamasına bağlı olduğundan toplanacak asker,devlet askeri olarak tahrir edilecektir. Ocaklılar buna karşı koyarlarsa,hepimiz onları hain sayarak cezalandıracağız.

3. Hazine ve devlet gelirlerinin korunmasını taahhüt ederiz. Bunların toplanmasına, korunmasına, padişah emirlerinin uygulanmasına kim karşı gelirse hepimiz onu önleme görevi ile yükümlü olacağız.

4. Şimdiye kadar her türlü padişah emir ve yasaklarının sadrazamdan çıkması kanun olduğu gibi, bundan sonra da böyle olacak ve herkes büyüğünü bilip,yazifesinden başka işe kalkışmayacaktır. Her iş sadrazama arz edilip,izni alındıktan sonra ona göre hareket olunacaktır. Bu esasa karşı gelenlerden hepimiz davacı olacağız. Aynı surette sadaret makamı da kanun dışı irtikâp ve irtişada bulunursa veya devlete zararlı kötü işlere karkışır ya da mutlak otoritesini kötüye kullanarak şahsî gayelerle hareket ederse, bunun önlenmesine de hep beraber çalışacağımızı taahhüd ederiz.

5. Padişahın ve devlet otoritesinin korunmasına hepimiz kefil olduğumuz gibi, gerek memâlik hanedanlarının devlete, gerek merkezdeki devlet büyüklerinin birbirlerine karşı emniyet duyması en büyük şarttır. Bunun sağlanması hepimizin ittihat ve ittifakiyle birbirlerimize kefil olmamıza bağlıdır. Bu sebeple ittifaka girmiş olan eşraf ve ayan, vükelâ ve rical birbirlerinin zatına ve hanedanına kefil olmalıdır. Şöyle ki, hanedanlardan birisine karşı,bu birlik şartlarına aykırı bir hareketi olmadan devlet veya taşradaki vüzeradan bir taarruz ve ihanet ve suikast vukua gelirse,hepimiz ittifakla bunun bertaraf edilmesine çalışacağız. Hanedan mümessilleri veya kendileri öldükten sonra hanedanlarının korunmasına vükelâ taahhüdde buldukları gibi, hanedanlar da kendi yönetimlerindeki ayan ve ileri gelenleri korumakla sorumlu olacaklardır. Hanedanlardan biri bunlara karşı el uzatacak olursa, sadrazamdan izin alınarak bunların yerine başkası seçilecektir. Kimse kendisine havale edilen yerden bir karış öteye tecavüz etmeyecektir. Ederse hepimiz davacı olup mâni olaca-

gız. Bütün eşraf ve ayanlar yek vücud olup, kargaşa ve ayrılık çıkarıcıları ittifakla bertaraf edeceklerdir. Reayaya zulüm yapanlar ve şeriat emirlerinin yerine getirilmesine karşı koyanlar birlikte cezalandırılacaktır. Keza vükelâya, ulemâyâ ve büyük-küçük devlet adamlarına dahi haksız muamele yapılmasına eşraf ve ayan kefil olacaklardır. Birisinin suçu olursa, tahkikattan sonra sadaret makamı suçuna göre ceza verecektir.

6. Devlet merkezinde askeri ocaklar veya başkaları tarafından herhangi bir kargaşa çıkarılırsa, bütün hanedanlar izne hacet olmaksızın merkeze yürüyüp o ocağın kaldırılmasına ve bunlar alelade şahıslar ise soruşturma sonunda idam edilmesini bütün hanedan ve ayan taahhüd edeceklerdir.

7. Reayanın korunması esas olduğuna göre hanedan ve ayanlar kendi idareleri altındaki kazaların asayişine ve vergilerin mutedil olmasına dikkat edeceklerdir. Bunun için vükelâ ile hanedan arasında görüşme sonunda vergilerin kaldırılması yolunda verilecek kararların uygulanmasına itina gösterilecektir. Hanedanlar birbirlerinin durumuna nezaret ederek zulüm yapanları garaz gütmeksizin, devlete ihbar edip, ittifakla zulmün önlenmesine çalışacaklardır.

Taraflar sözleşmeye aykırı hareket etmeyeceklerini Allah ve Peygamber üzerine yemin ederek teyit etmişlerdir. Sened-i İttifak yirmi beş kişi tarafından imzalanmıştır ki, bunlardan sadece dördü eşraf ve ayan temsilcisiydi. (Cebbarzade, Karaosmanoğlu, Sirozlu İsmail Bey ve Çirmen Mutasarrıfı).

Padişahın şahsı imza dışında tutulduysa da, sadaret makamının taahhütleri Padişah II. Mahmut'un taahhütleri şeklinde mütalâa edilmiştir⁽¹¹⁾. Bu kısa açıklamalardan sonra Sened-i İttifak'ın bir değerlendirilmesi yapılacak olursa; Sened-i İttifak bir anayasa, hatta padişah tarafından çıkarılmış bir kanun da olmayıp, tarafların birbirlerine karşı taahhütlerini ihtiva eden şer'i bir vesikadır. Gerek şekil gerekse muhteva bakımından, hiç bir esasa bağlı kalmaksızın/katılanların ağzından, şahsi olmayan bir dille kaleme alınmıştır. Senette merkezle taşra arasında bir denge kurulmak istenmektedir, yani padişah II. Mahmut mutlak otoritesinin tanınmasına karşılık Anadolu ve Rumeli'deki eşraf ve ayanların varlığını kabul etmek zorunda kalmıştır. Nitekim Sened-i İttifak'ın ilk dört bölümünde Padişahın mutlak otoritesi tasdik olunuyor, emirlerine herkesin itaat edeceği, asker ve vergi toplama yetkilerinin yalnız kendisine ait olduğu belirtiliyor, fakat hemen altında hanedan ve ayanın teessüs etmiş haklarının korunması ve durumlarının devletin keyfi hareketlerine karşı emniyet altına alınması isteniyordu. Aynı zamanda onla-

(11) N. Berkes: aynı eser, s. 125; İ. H. Uzunçarşılı, aynı eser, s. 143.

rın kendilerine bağı küçük ayan üzerindeki hakimiyetleri tasdik olunuyor, herbirinin idare sahasının tecavüzden mâsun bulunması ve haklarının babadan oğula irsî olarak intikali garanti altına alınıyordu. Bu, aşağı yukarı Avrupa'daki derebeylik sisteminin bir benzeri idi ve Osmanlı hanedanına ait olan hükümler hakkının sınırlandırılmasını ifade ediyordu ki, bu, Osmanlı hakimiyet anlayışından radikal bir ayrılış idi. İşte bu durum Alemdar Mustafa Paşa ile Padişahın arasının açılmasına neden olmuştur.

Sened-i İttifak aynı zamanda taşra temsilcilerine,merkezi idarenin işleyişini denetleme ve reaya üzerindeki tasarrufuna karşı direnme hakkı vererek,istibdat ve mutlakiyeti sınırlayan bir belge hüviyeti kazandığı gibi ayanı halkın koruyucusu ve temsilcisi durumuna getirmiştir. Nitekim 4. Bölüm,hanedan ve ayana padişahın mutlak vekili sadrazamı denetleme, hatta onun rüşvet, iltimas, devlet çıkarlarına zarar verme gibi kanun dışı hareketlerine müdahale hakkı getirerek,etkili bir denetim oluşturmak istemiştir. Bundan daha önemli olarak,Sened-i İttifak eşraf ve ayanlara İmparatorlukta asayiş ve güvenliği sağlama, reayaya baskı ve zulüm edenler ile şeriat emirlerinin yerine getirilmesini engelleyenlere karşı koyma hakkı tanımıştır. Reayanın yanında memurlar da merkezi idarenin haksız tasarrufu karşısında emniyete alınıyordu. Artık bundan böyle hiçbir devlet memuru suçu sabit olmadıkça işinden atılmayacak, sürgüne gönderilmeyecek veya servetine el konulmayacaktı. Böyle durumların önlenmesi için eşraf ve ayan işbirliği yapacaklardı. Senette emniyet, asayiş ve can güvenliğinin yanında üzerinde en çok durulan konu, İmparatorlukta öteden beri şikayet konusu olan vergilerin adil olarak tarh ve tahsil edileceğidir. 7. Bölümde belirtildiğine göre,eşraf ve ayan kendi bölgelerinde oturan halktan ağır vergiler toplanmamasına itina gösterecekler, taşra temsilcileriyle hükümet mensupları arasında haksız vergilerin kaldırılması hususunda alınan kararların uygulanmasını sağlayacaklardır. Şayet bunlara uymayan olursa devlete bildirilerek cezalandırılması sağlanacaktır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, devletin iki önemli görevi, yani teb'anın can ve mal güvenliğinin sağlanması ile vergilerin eşitlik ilkesine göre toplanması,eşraf ve ayanın denetimi altına konularak, onlara bu haklara aykırı herhangi bir eylemi önleme, hatta faillerini cezalandırma hakkı tanınmıştır. Böylece İmparatorlukta meydana gelen otorite boşluğu,taşra kuvvetlerine denetim ve yaptırım hakları tanınarak doldurulmak istenmiştir. Senette dikkati çeken başka bir nokta da,artık önemini kaybeden yeniçeri ocağının kaldırılarak,yerine geniş tabanlı ulusal bir ordunun kurulmak istenmesidir. Bunun temelleri daha 19. yüzyılın başında III. Selim tarafından atıldıysa da istenilen düzeye ulaştırılmadı.

Netice olarak Sened-i İttifakın istibdat ve mutlakiyeti sınırlama gayesi giden bir vesika olması dolayısıyla, Türk demokrasi tarihinde bir aşama olduğu söylenebilir. Ancak Alemdar Mustafa Paşa'nın yaklaşık dört ay süren iktidarından sonra, hükümsüz bir vesika haline gelerek unutulmuştur. Şayet uygulanabilseydi bugün bize müphem kalan bir çok sorulara cevap bulmak mümkün olacaktı.

*TARTIŞMACI: Ali İhsan BAĞIŞ**

Efendim, burada Sayın Rıfat Önsoy'a teşekkür etmek istiyorum. Rıfat Bey de sabahki oturumda Profesör Ahmet Mumcu'nun yaptığı gibi bize oldukça hareketli bir tartışma ortamını açtığı için sanırım benden sonra da birçok arkadaş bu Türk demokrasi hayatında meşveret gibi bu Sened-i İttifakın nasıl değerlendirilmesi konusunda birçok görüş ortaya atacak. Burada evvelâ birkaç noktayı ilâve etmek istiyorum.

Sened-i İttifakta can ve mal emniyeti söz konusudur. Fakat ölü bir vesika olarak doğdu. Niçin ölü doğdu bu arada da ülkenin, İmparatorluğun iç ve dış olaylarını da unutmamamız gerekir. Öyle anlaşılıyor ki, şayet İmparatorluk içten ve dıştan birtakım tazyikler içinde olmamış olsaydı, belki Sened-i İttifakta arzu edilen bir çok sebep, Tanzimatla iki devir arasında kesilmeyen bir süreç şeklinde devam edecekti. Burada, Sened-i İttifak, arkadaşımın da belirttiği gibi modern bir devlet anlayışı getirmemiştir. Bunun yanında Sened-i İttifakta çok önemli bir hususu görüyoruz. O da sabahleyin yine tartıştığımız gibi, Osmanlı toplumunun yapısında Batıdan farklı bir gelişme sürekli oluyor. Nitekim Batıda bu yüzyılda feodalite, senyörler gücünü kaybediyor iken, burada 18. yüzyıldan itibaren sürekli bir şekilde ayanlar ile hanedan dediğimiz kesim geliyor. Osmanlı konteksi içinde aslında hanedan zaten sistemin kendisine aykırı. Burada bir hanedan, bir aile kurma çabası var. Ve bu dikkat edilirse, maddelerin bir ikisinde veya üçünde, dördünde sürekli ayanlar ve bu dışardan gelmiş kişiler, hanedanlarını ve kendilerini korumak için devlete ve kendi aralarında sürekli bir söz verme, söz alma var. Bunun yanında önemli bir hususu, olaya maddi açıdan baktığımızda görüyoruz. Sermaye birikimi konusunda oldukça önemli ipuçları veriyor. Ve Sened-i İttifakın imzalayıcılarının psikolojisi bakımından, nitekim arkadaşımız tebliğin hemen başında dediği gibi, Alemdar'ın kendisi ticaretle uğraşıyor, ziraatle uğraşıyor, Bunların birçoğu öyle ve sürekli mal ve can emniyetini istiyor. Ve sultanın bu egemenlik korunmasında, siyasal otorite boşluğu yanında bir de bu müsadereyi dile getiriyorlar. Bu oldukça önemli bir şey, müsadereyi yapılışı. Nitekim II. Mahmut otoritesini tamamen sağlamlaştırdıktan sonra, bütün bu Sened-i İttifaktaki arzu edilen şeyi tamamen tersine çevirmeye çalışacaktır. II. Mahmut mesela müsadereye karşıyım der. Fakat belki bir abartma olacak ama Osmanlı tarihinde müsadereye en fazla başvuran padişah da II. Mahmut'un ta kendisidir. Can ve mal emniyeti konusunda bizim için II. Mahmut

* Doç.Dr. Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

devri, İmparatorluğun dıştan gelen tazyiklerle karşı karşıya olduğu bir devir olmuştur. Bu bakımdan Sened-i İttifakın Tanzimatla ilişkisini kurmada belki yarar var. Demokratik hayatın gelişmesinden ziyade Tanzimatla ilişki kurmakta yarar var. Sermaye konusunda, mal emniyeti konusunda Tanzimat ilan edilir edilmez, padişah tebaasına padişah can ve mal emniyetini vaadediyor. Bu Sened-i İttifakın uzantısı şeklinde belki, bir bakıma da bize bir ipucu verir. Padişahın otoritesi İmparatorluğu'nda böyle bir sıkıntı var. 17. yüzyıldan sonra sürekli padişahın otoritesi gündeme gelir ve 18. yüzyıl öyle bir hal alır ki, padişah çoğu zaman ne yapacağını şaşırır. İşte sabahleyin konuştuğumuz meşverete başvurma yöntemleri denenir. Şimdilik söyleyeceğim bunlardır. Arkadaşların konuşmalarında fırsat vermek için gerekirse biraz daha ilave etmiş olurum. Çok teşekkür ederim.

GENEL TARTIŞMA

İlber ORTAYLI

Efendim bu konuda ben bir soru sormaktan çok, bir noktada şüphe uyandırır mı acaba diye, bir umumî soru ortaya atmak istiyorum. Sened-i İttifakın anayasal gelişmelere de ve demokrasi tarihimizdeki yerini tarihçilerden çok anayasa hukukçuları belirlemişlerdir ve zannımca yanlış belirlemişlerdir. Çünkü Sened-i İttifak aslında bir feodaliteye gidiş yahut da feodal senyörlerin merkezî hükümet karşısında birtakım istişarî haklar elde etmesi gibi bir sonuç doğurduğu kanısında değilim. Benim çok şahsî kanaatimdir. Ben burada spekülasyonu, düşünce yöntemini falan tartışacak değilim. Maddî delillere bakmamız gerekir. Burada bütün senyörlerin gelmediği bilinmektedir. Senyör der işek, Madde iki, Britanya Magna Carta'sı gibi bu adamların bir konsültasyon enstitüsü yaratmadıkları açıktır. Yani evet sadrazam bize danışsın, ama bir danışma meclisleri var mı? Öyle bir şey yok. Hatta bu adamlar İstanbul'a geldikleri zaman şehre girmeye korkmuşlardır. Hiçbirisi ordularının yanından ayrılamamışlardır. Böyle bir pouvoir'ları yoktur. Dayandıkları kuvvet yoktur. Madde üç, bunların hiçbirisi hanedan falan da değildir. Hiçbir şekilde erediter hakları yoktur. Ereditör haklarını teslim eden kodifiye edilmiş veya edilmemiş kanunlar, teamüller silsilesi mevcut değildir. Bunların çoğunun seceresi bile tesbit edilmemiştir. Ortaya çıkan secereleler, notaryel bir şekilde tasdik edilmiş değildir. Feodalite için, senyörlük için, hanedandan söz etmek için bunların olması lazım. Bir sınıfın, bir grubun belirli hakları olması için, o sınıfın da kendinin ne olduğunu önce notaryel olarak tasdik ettirmesi gerekir. Böyle bir şey söz konusu değildir. Ve dolayısıyla ortada böyle bir hanedan olmadığı için, bunların bir kısmı Rumeli'de Avusturya sayesinde koyun ticaretiyle, yapağı ticaretiyle, tahıl ticaretiyle zenginleşen yerel beylerdir. Halkla idare arasında sempati sağlayanlar vardır. Bunlarda ceberrut görünmekten çok, sempati sağlayan formal önderler durumundadırlar. Ama takdir edersiniz ki, ortada böyle hukukî varlık kazanmış bir grup yoktur. Bu grubun konsültasyonu hiçbir şekilde müessesleşmemiştir. Ve hatta hepimiz de çok iyi biliyoruz ki, bu belge de yoktur ortada, biz bunu Cevdet Paşa'dan alıyoruz. Cevdet Paşa'nın nasıl aldığını da bilmiyoruz. Ortada böyle resmî bir senet de yoktur arşivde saklanan veya düsturda yer alan. Onun için Sened-i İttifakın demokrasi tarihinde veya hukuk tarihinde yerinin haksızca abartıldığı kanısındayım. Teşekkür ederim.

Rifat ÖNSOY

Sayın İlber Ortaylı'nın söyledikleri kısmen doğrudur. Ancak ben demokrasi tarihine katkısını, merkezin yetkilerini sınırlama bakımından ele

aldım. Alemdar'ın plansız programsız geldiği, iktidara hazırlıksız olduğu doğrudur. Efendim diğer taraftan acaba Alemdar hayatta kalsaydı, uzun süre iktidara hakim olabilseydi, bunu geliştirebilir miydi? Bu konuda bir görüş beyan etmek mümkün değildir. Gerçekten son derece kısa, üçbuçuk ay iktidarda kalabilmiş, hatta imparatorluk meclisi tekrar toplanmamıştır. Bence Sened-i İttifak'ın önemi, taşra tarafından merkezin yetkilerini kısıtlamış olmasıdır. Bu bakımdan da demokrasi tarihine bir katkısı olduğu kanaatindeyim. Yoksa bir anayasa olmadığı meydandadır. Hatta bir kanun niteliğinde de değildir.

İşte efendim, İhsan Bey arkadaşımızın da belirttiği gibi, taşra kendi varlığını padişaha kabul ettiriyor. Merkez de bu durum karşısında taviz vermek mecburiyetinde kalıyor. Çünkü hanedanın devamı sözkonusudur.

Mücteba İLGÜREL

Efendim Sened-i İttifak imzalandığı zaman 25 kişi olarak imzalanmış. Devletin yıkılma durumuna geldiğini, çok tehlikeli bir durum arzettiğini teşhis etmişler. Şu halde oldukça isabetli bir görüşe sahip kimseler. Sonra bunun yollarını aramışlar. Ve birtakım umdeler de tespit edebilmişler. Onun için yani bunları doğrudan doğruya itham etmek biraz yersiz oluyor. Sayın İlber Ortaylı biraz acı konuştu. Osmanlı Devleti tarihinde böyle bir senedin imzalanmış olması, anayasal bir gelişmeye bir basamak olmuştur. Bunu doğrudan doğruya itham etmek biraz acı. Ondan sonra bir teşhis daha askerler üzerinde, İstanbul'daki Kapıkulu Ocağı üzerinde. Nitekim Alemdar'ın akibeti üzerinde de bunu anlıyoruz. Yani ocak hakkında bazı tedbirler de düşünülmüşler. Bu da çok isabetli olmuştur. Diğer taraftan arkadaşımızın Ali İhsan Bey'in dediği gibi müsadere, benim bildiğime göre müsadere usulü 1826 yılında ibra edilmiştir. Fakat kati bir tarih de söyleyemiyoruz şimdi. Ayrıca İslam Ansiklopedi'sinde "Müsadere" maddesi vardır. Oradan bakılabilir. Yani II. Mahmut döneminde ibra edildiğini tahmin ediyorum. Benim hatırımda öyle kalmış siz çok tatbik edilmiştir dediniz. Ayrıca Sayın Ortaylı'nın elimizde bir vesika olmadığını ifadesine istifham koymak istiyorum. Çünkü evet bir vesika bulunmamıştır. Ben bu hususta çalışmadım ama, peki Cevdet Paşa nereden almıştır? Cevdet Paşa arşivde çalışmıştır. Muhakkak ki, arşivde bir vesika, bulunuyor. Ama belki şu ana kadar ele geçmemiş de olabilir. Çünkü arşiv henüz layikiyle tetkik edilmiş değildir. Fakat şunu da itiraf edeyim, Sayın Ortaylı arşivlerde çalışıyor belki birgün eline geçecek temenni ediyorum. Belki de ortadan kalkmış da olabilir. Evet teşekkür ederim.

Ali İhsan BAĞIŞ

Bir iki şey tavsiye edebilir miyim? Sanırım İlber Ortaylı çok zahmet-

ettiği bir noktaya getiriyor platformu. Aslında Ilber Ortaylı'ya katılmamak mümkün değil. Şöyle katılmamak mümkün değil. Sened-i İttifakın gerçekten Türk demokratik hayatındaki yerini fazla abartmamak gerekir. Çünkü eğer biz bu noktadan başlarsak, Türk demokratik hayatının gelişmesini o zaman, bütün Osmanlı sosyal ve siyasî hayatını inkar ediyoruz demektir. Çünkü bütün bu şeyleri, onun için dedim ki, Türk demokratik hayatının gelişmesi içinde değil de, belki Tanzimat Fermanına yansıyan şekliyle ele alan bir görüş var. Onların üzerinde durmamız gerekir. O zaman sıçramış oluruz birden bire, Tanzimatı yok etmiş oluruz. II. Mahmut padişahlığın kaybedilen otoritesini tekrar oturtabilmek için, sağlamlaştırmak için, bu adamlarla pazarlığa girmiştir, girmek de zorundaydı. Yeniçeri ocağı 1826 da mı kalktı, 28 de mi kalktı ve yoksa 15 de mi kalktı? Süreç bakımından, toplumsal dinamizm bakımından bakıldığı zaman hiç de önemli değil, bazı şeyleri aydınlatmanın dışında. Şunu söylüyorum: II. Mahmut müsadereyi resmen yasaklamasına rağmen II. Mahmut Osmanlı padişahları içinde müsadereyi en fazla kullanır. Bu ayanlar gibi, bir çok servet sahibinin servetine elkoyarak, bunları devletin hazinesine aktarmıştır. Resmen ne kadar ilan etmiş olursa olsun II. Mahmut tekrar altını çizerek söylüyorum. Türkiye'de, bu konumuz dışında kalıyor ama, sermaye birikiminin gelişmesi bakımından, emniyet bakımından oldukça önemli bir olay, çelişki demek de çok zor. Çünkü o günü, II. Mahmut'un dünyası içinde değerlendirmeliyiz.

Ahmet MUMCU

Ben kendimi yüzde elli anayasacı hissettiğim için yorumlardan pek alınmadım. Alındığım için konuşmuyorum. Esasında sosyolojik olarak yorumlara yüzde yüz katılıyorum. Hakikaten bizde anayasa hukukçuları Sened-i İttifak'ın önemini fazla abartmışlardır. Türk Magna Carta'sı falan şeklindeki yorumların son derece abartmalı olduğu kanısındayım. Fakat bir noktada ilginçliği şuradan ileri geliyor. Türk-klasik Osmanlı egemenlik anlayışına o kadar yabancı bir belge ki, yabancılığı onun istisnai niteliğini, istisnai niteliği de onun önemine yol açıyor. Yoksa sosyolojik açıdan Sened-i İttifak bir devir açmış, demokrasi hareketlerini başlatmış falan demek elbette mümkün değil fakat hiçbir şekilde paylaşılmayan bir merkezi iktidarı, o zamana kadar, tamamen reaya olan devletin dışında olan bir takım güçlerle, kağıt üzerinde dahi olsa, çok geçici süre içinde bile olsa, bir paylaşılma görünümüne girilmesi enteresandır. Bundan önemli sonuçlar çıkmış anlamında söylemiyorum. Belgenin kendisi enteresandır ancak, bu açıdan bir önem taşır. Klasik Osmanlı egemenlik anlayışına yabancı olduğu şuradan da bellidir ki, mürekkebi kurumadan, otoritesini biraz kuvvetlendirir kuvvetlendirmez, zaten, II. Mahmut bunun tam tersini yapmıştır. Ne ayan kalmıştır, ne ayanın otoritesi kalmıştır.

Bu eklemeyi yapmak istemişim. Onun dışında sosyolojik açıdan bilgilerine, tamamen kendisine katılıyorum. Ben o anayasacılardan değilim.

İlter TURAN

Ben sadece bu olayın etkisini anlayabilmek için bir soru sormak istiyorum. Acaba bu tarihten sonra yani 1808 den sonra, Osmanlı toplumunda siyasal yenilik getiren belgelerde, şu veya bu surette, bu belgeye bir atıf var mı hiç? Yani Tanzimat Fermanında, Islahat Fermanında kalıcı bir etkiden veya bir geleneğin başlangıcından bahsetmek acaba mümkün mü? Yani belki de dikkat çekiciliği cazip olması, istisnaiğinden veya pek az etkisi veya hiç etkisi olmamasından mı kaynaklanıyor?

Ali İhsan GENCER

Sened-i İttifakı arşiv çalışmalarım esnasında gördüm. Ve dikkatimi çeken bir husus, belgenin altındaki mühürler, ittifakı imza eden kişilerin mühürleri yarısından fazlası belki Grek alfabesiyle kazılmış mühürlerdir. Bu mühürler üzerinde durmak lazım. Niye o alfabeyi kullandılar. Yahut da yabancı uyruklu muydu bunlar, yoksa Rum muydu? Yani Rum isyanı ile bağıntısı var mıdır? Bunu da düşünmek gerekir.

Nihat NİRUN

Türk demokrasi tarihindeki yeri dediğimiz zaman, demokrasinin prensipleri açısından meseleye baktığımızda, manevî açıdan, sosyal açıdan, iktisadî, idarî ve siyasî açıdan, hepsini birlikte değerlendirmek gerekir diye düşünüyorum. Biz daha çok şu anda siyasî nokta üzerinde duruyoruz. Fakat bir sultanın hakimiyetinin sınırlarının çizilmesi bir sosyal olaydır. Ve padişahın iktidarının korunması ananevi hakimiyetin temelini teşkil eder. Fakat bu ittifakın özelliğini, tüccar da olsa, ileri sınıftan gelen kişiler de olsa, halkın içinden gelen bazı istek ve duyguları dile getirmiş olmalarından dolayı önemli buluyorum. Yani padişahın yanından idarecilerin bir grubundan gelmiş olsaydı, ben buna elitlerin hezeyanı derdim. Fakat dışardan, idarenin dışından bazı kişilerin bunu dile getirmiş olması, halkın bazı isteklerini temsil etmiş olmaları ehemmiyetini gösteriyor bana. O halde demek ki, halkın içinde bu istekler var. Halktan sultana karşı can ve mal güvenliğinin korunma isteği var. Bunu dile getiriyorlar. Demokrasinin kuruluşunda hürriyet önemlidir. Fakat başıboş bir hürriyet sözkonusu değildir. Karşısındakinin hürriyetine saygı gösterildiği sürece sözkonusudur. Onun için adaleti temele koyarız. Bunlar halktan geldiği sürece sabahleyin Sayın Feyzioğlu'nun bahsettiği gibi, halkın içinden geliyorsa, halk tarafından geliyorsa önemlidir. Binanaleyh ben bunu halkın içinden gelen bir ses olarak değerlendiriyorum. Teşekkür ederim.

Rifat ÖNSOY

Teşekkür ederim. Arkadaşlarımın konuşmaları daha çok açıklayıcı mahiyette idi. Yalnız Sayın Turan'ın bir sorusu vardı. Acaba Sened-i İttifak'a daha sonraki senelerde atıf yapılmış mıdır? Ben görmedim. bilmiyorum. 1839 Tanzimat Fermanı'nda, 1856 Islahat Fermanı'nda ve 1876 I. Meşrutiyette bir atıf yoktur. Başta da belirttiğim Sened-i İttifak, Alemdar'ın öldürülmesi ile hükmünü kaybetmiş bir vesikadır. Tabii bu arada İber Ortaylı arkadaşımıza teşekkür etmek istiyorum. En azından benim tebliğime bir soru ortaya atarak renk kattı. Ve Ali İhsan Bey'e de katkıları için aynı şekilde teşekkür ederim. İber Ortaylı arkadaşımızın büyük bir endişesi de ortadan kalkmış oldu. Belki belgenin numarası da vardır.

Turhan FEYZİOĞLU

Konuşmacı ve tartışmacı arkadaşlarıma teşekkür ederim. Şimdi ikinci konuya geçmeden evvel, izin verirseniz, konuyu toplamaya gerek yok ama acaba konunun dışından bir kişi olarak birkaç şey söyleyebilir miyim. Sened-i İttifakın demokrasiye etkisi olmuştur. Tarihimize katkısı geçici ve sınırlı olmuştur. Belirtildiği gibi, bir feodalitenin hanedana karşı organizeli bir temsili, temsil edici güce dayalı değildir. Bildiri sahibinin söylediği gibi, ancak cüzi bir başarı kazanmışlardır, İmza sahiplerinden bir kaç zaten yönetimde görevli kimselerdir. Başarısı az olarak düşünüyor. Yani bir Magna Carta değildir. Tarihimizde kalıcı, devamlı bir taslağa Magna Carta denemez. Tarihimizde, bilebildiğimiz kadar padişahlık egemenliğini değiştirme, belli bir sınırlamaya ilk adımdır. Bunda çok sınırlı kalmıştır. Geçici kalmıştır. Bunu kabul etmemiz lazım. Çünkü bu belgede, belki Magna Carta'da olduğu gibi, dünyadaki bütün demokrasilerde parlamentoların savunucusu olarak önemli rol almış olan vergi kavgası üzerine kurulu demokrasi kavgası, sabahleyin arkadaşımın verdiği tebliğde izah etmişti, burada en azından vergi adaleti, vergi haksızlığına, vergi teklifine karşı bir sınırlama denemesi vardır. Amerikan bağımsızlığının temelinde, haksız vergiye karşı, vatandaşın vergi alınmasına başlanması vardır. Fransız ihtilâlinde vardır. Parlamentoda vardır. Demek ki, en büyük taviz, bana danışmadan benden vergi isteyemezsin, denmektedir. Böyle de olsa haksız vergiye tepki vardır. Can güvenliği mal güvenliği vardır. Nitekim Sayın Ortaylı ve diğer arkadaşlar Tanzimat Dönemi ile bağlantı kurdular. Sayın tartışmacılar, merkezin, taşranın yetkilerini karşılıklı denetleme çabası vardır dediler. Tanzimat Fermanı, insan hakları getirmek ve devletin bireyler ve fertler karşısında etkisini bir ölçüde sınırlamaya çalışmak suretiyle demokrasi yolunda atılmış bir adım hissedilir. Eğer Tanzimatın cılız bir ilk adımı ve hazırlayıcısı gibi gösteriliyorsa ki, arkadaşımız Tanzimat Fermanı'na gerekli açıklamayı getirdiler. Dolaylı

olarak Türk demokrasi tarihinde yine de bir yeri olduğu muhakkaktır. Yani Sened-i İttifakı Türkiye'de demokrasi hareketleri konferansı konusu olarak seçmek isabetli bir harekettir. Yalnız abartmadan ve yok farzetmeden değerlendirmemiz yerinde olur. Ne abartacak kadar önemli bir Magna Carta'dır, ne de yok denecek kadar önemsiz bir belgedir. İşte yine de ilk adım olma değeri yerindedir.